

AFERA „FINANCIJSKI INŽENJERING“: PRILOG POZNAVANJU GOSPODARSKE POVIJESTI RATNE HRVATSKE U RAZDOBLJU 1991. – 1993.

U radu autor analizira aferu „financijski inženjering“ koja se odvija u periodu od 1991. – 1993., stavljajući je u kontekst ekonomske, političke, sigurnosne i društvene situacije u zemlji. Autor je koristio izvorno arhivsko gradivo i jednu jedinicu novinske periodike. Nastojao je, na primjeru afere „financijski inženjering“ pojasniti i prikazati ključna obilježja društvene, gospodarske i političke situacije u Hrvatskoj tijekom Domovinskog rata, fokusirajući se pritom na žarišno područje na kojem je afera imala najviše odjeka, a to je Zagreb.

Ključne riječi: *financijski inženjering, afera, Zagreb, devizna ulaganja, gospodarski kriminal, Domovinski rat, 1991. – 1993.*

1. UVOD

U radu se analizira slučaj koji je iznimno važan za razumijevanje ključnih procesa i fenomena koji su se javljali u novoformiranom, tranzicijskom i tek početnom - kapitalističkom sustavu u Hrvatskoj. Slučaj „financijski inženjering“ predstavlja do danas neistražen slučaj gospodarskog kriminala koji je više-manje nepoznat znanstvenim krugovima i široj javnosti.¹ Ova epizoda iz hrvatske ekonomske povijesti devedesetih godina upućuje na zaključak kako je nesređena politička situacija i loša zakonska regulativa dobrim dijelom utjecala na ishod čitavog slučaja. U pisanju rada korištena je arhivskom građom, internetskim člancima, literaturom i periodikom². Izvori koji su rabljeni za pisanje članka do sada nisu rabljeni za povijesne studije, a dio su sustava različitih pismohrana.³

-
- 1 Do sada je u javnosti publicirano nekoliko novinskih članaka na temu afere „financijski inženjering“. Jedni od primjera su članak u *Večernjem listu*, „Od vreća maraka do prosjačkog štapa“ iz 2002. (<https://www.vecernji.hr/vijesti/od-vreca-maraka-do-prosjackog-stapa-720305>) i članak u *Jutarnjem listu*, „Ništa lakše: kako zajebati Hrvate bez suvišnih zato“, iz 2014. (<https://www.jutarnji.hr/globus/nista-lakse-kako-zajebati-hrvate-bez-suvisnih-zato-4081545>).
 - 2 *Vjesnik*, Zagreb, 1993.
 - 3 Zbirka Vladimira Šeksa (ZVŠ), Zagreb; Vlada Republike Hrvatske (VRH), Zagreb; Okružno javno tužilaštvo, Zagreb; Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, Zagreb; Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), Zagreb; Ministarstvo financija, Zagreb; Općinsko državno odvjetništvo Zagreb, Zagreb; Centralna udruga udruženja i udruženja građana ulagača u agencije financijskih inženjeringa u Zagrebu i Hrvatskoj, Zagreb.

Financijski inženjering⁴ kao složeni pojam u financijskom svijetu, predstavlja fenomen koji se javio u Hrvatskoj tijekom ratnih zbivanja 1990-ih godina i u brojnim drugim tranzicijskim zemljama nekadašnjeg Sovjetskog saveza. Afera „financijski inženjering“ eskalirala je krajem 1992. i početkom 1993. godine, kada su se oštećeni (opljačkani) građani samoorganizirali u udruženja, koja su bila legalno registrirana kod nadležnih državnih organa, kako bi se efikasnije borili za svoja prava i zakonsko kažnjavanje krivaca.

Hrvatska je 1990-tih godina 20. stoljeća kroz političku tranziciju ušla u etapu demokratizacije i promjene sustavnog uređenja i režima vladanja. Osamostaljenje zemlje, ratna zbivanja i uključenje zemlje u zapadne, kapitalističke procese gospodarskog upravljanja, bili su faktori koji su iziskivali i određene promjene u formi privatizacije, ulaganja i rizika koji proizlaze iz toga. U kontekstu ovoga rada, rizik se determinira u formi financijskog inženjeringa koji je s vremenom izgubio početni smisao i postao sinonim za afere, prijevare, krađu novca i lažna obećanja o lakoj zaradi.

Iščitavanjem arhivskog gradiva nameću nam se sljedeća istraživačka pitanja: što je to financijski inženjering i na koji način se implementirao u gospodarska kretanja hrvatskog društva devedesetih godina? Tko su ključni akteri afere „financijski inženjering“? Koja je bila uloga, poveznica i odgovornost politike u čitavoj priči? Sistemskom analizom i komparacijom povijesnih izvora, konstruirat ćemo kronologiju afere i projicirati jasnu sliku čitavog slučaja, uzimajući u obzir kontekst sveopćih ekonomskih i političkih prilika u to vrijeme u Hrvatskoj.

S obzirom na to da na ovu temu do sada nije napisana opsežnija literatura, ovaj članak predstavlja pionirski zahvat koji će značajno doprinijeti reanimaciji jedne iznimno bitne epizode iz hrvatske ekonomske povijesti 1990-ih godina. Nedostatak literature domaće provenijencije i teška dostupnost izvorne arhivske građe koče mogućnosti za detaljnija istraživanja ovakvih fenomena koji su obilježili važno razdoblje početka ekonomskog i društvenog preustroja Hrvatske.⁵ Što se tiče strane literature koja obrađuje slične procese u drugim državama, valja napomenuti kako postoji studija Svjetske banke koja razmatra pouke koje treba izvući iz desetogodišnjeg iskustva zemalja u tranziciji u istočnoj Europi i bivšem Sovjetskom Savezu u razdoblju 1991. – 2000.⁶ Osim toga, tu je neizostavan i rad rumunjskih stručnjaka i ekonomista: „The Impact of the Development of Society on Economic and Financial Crime. Case Study for European Union Member States“ u kojem se zaključuje kako je gospodarski i financijski kriminal usko

4 Prema definiciji preuzetoz iz *Rječnika neologizama* (<http://rjecnik.neologizam.ffzg.unizg.hr/2016/11/04/financijski-inzenjering/>) koji je dostupan na internetskoj stranici *Zavoda za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, financijski inženjering podrazumijeva „usluge sastavljanja financijske konstrukcije posla (najčešće investicije), pronalaženja mogućih izvora financiranja, pomoć u pripremi i sklapanju ugovora i sl.“ Prema definiciji preuzetoz na internetskoj stranici *Jezikoslovac* (<https://jezikoslovac.com/word/va7p>), financijski inženjering podrazumijeva „razvijanje i primjenu novih financijskih metoda i instrumenata u rješavanju financijskih problema“. To je također i „djelatnost nekih poduzeća u kojima se za položeni novac dobivaju nerealno visoke kamate; često se radi o financijskim manipulacijama i kriminalu.“ Iako postoje brojne definicije ovog pojma, sve imaju zajedničku osnovu i premise. Pojednostavljeno rečeno, financijski inženjering (u kontekstu ovoga rada) je prijevara konceptualizirana na piramidalnoj osnovi, pri čemu se ulagačima obećavaju nerealne kamate na uloženi iznos.

5 Valja svakako napomenuti određene autore koji se bave objašnjavanjem hrvatskih specifičnosti tijekom tranzicijskoga procesa, a to su: dr. sc. Drago Čengić, znanstveni savjetnik na Institutu Ivo Pilar u Zagrebu koji je tijekom 2016. godine ostvario znanstveni doprinos u ekonomskoj sociologiji objavivši rezultate opsežnoga empirijskog i teorijskog znanstvenog istraživanja u knjizi *Ekonomska elita. Vladar iz sjene*. Neizostavni autori su također i dr. sc. Ivan Rogić, prof. emeritus koji je zajednički s dr. sc. Rogićem bio urednik zbornika *Privatizacija i javnost* u kojem se nalaze radovi osmorice autora koji govore o problemima tranzicijskih zemalja te preminuli akademik i nekadašnji redoviti profesor u miru, dr. sc. Josip Županov koji se tijekom života bavio industrijskom sociologijom, istraživanjem strukture moći i vrijednosnog sustava te posebno u zadnje vrijeme - problemima privatizacije, marketizacije i modernizacije.

6 World Bank, *Transition, The First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*, Washington, DC., 2002. Preuzeto s: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14042> License: CC BY 3.0 IGO.

povezan s promjenama i razvojem društva. Zanimljivo je za uočiti kako se u ovom radu postavlja pitanje: mijenjaju li se vrste gospodarskog i financijskog kriminala razvojem društva ili ne?⁷

2. EKONOMSKA, DRUŠTVENA, POLITIČKA I SIGURNOSNA SLIKA HRVATSKE TIJEKOM PRVE POLOVICE DEVEDESETIH GODINA

Početak i tijek 1991. godine obilježila su brojna ratna stradanja i okupiranje gotovo trećine teritorija Hrvatske snagama Jugoslavenske narodne armije (JNA) i oružanih srpskih paravojnih formacija. Na okupiranom dijelu Hrvatske, pobunjeni Srbi su 19. prosinca 1991. godine proglasili tzv. „Republiku Srpsku Krajinu“ sa sjedištem u Kninu. Hrvatsko stanovništvo na tom području doživjelo je progon, uništenje imovine i pljačku.⁸ Hrvatska je kao zemlja bila rascjepkana i podijeljena, a na gotovo svakom dijelu zemlje odvijali su se razarajući sukobi. U takvom stanju, gospodarstvo se teško razvijalo, a infrastrukturne veze bile su u cijelosti onemogućene. Tijekom 1992. i 1993. godine započele su vojno-redarstvene akcije oslobađanja okupiranog teritorija čime je situacija postajala znatno povoljnija po Hrvatsku u vojnom, političkom i ekonomskom pogledu.

Proглаšenjem neovisnosti, započeo je proces tranzicije i pretvorbe vlasništva u Hrvatskoj. Pod pojmom pretvorbe, podrazumijeva se promjena pravnog statusa društvenih poduzeća u trgovačka društva dok privatizacija podrazumijeva proces pretvorbe državnog u privatno vlasništvo. Privatizacija se u Hrvatskoj odvijala u četiri zasebne faze koje su sveukupno trajale od 1991. do 2000. godine. Prva faza privatizacije započela je uvođenjem *Zakona o pretvorbi*.⁹

Tijekom 1992. godine Hrvatska je postala međunarodno priznata zemlja, pozicionirana u tijelima UN-a. Državni vrh je tada snažno bio posvećen diplomatskom djelovanju s ciljem da uz pomoć europske i svjetske diplomacije mirno reintegrira okupirane dijelove zemlje.¹⁰ Sasvim razumljivo i u duhu konteksta vremena, ekonomska politika bila je drugorazredna stvar kojoj se nije posvećivala naročito velika pažnja. U takovom ozračju Hrvatska je postala pogodno tlo za brojne malverzacije, pljačke, otimanja i ostale nezakonite radnje, uključujući i financijski inženjering kao vrhunac pljačke i prijevare građana. Valja uzeti u obzir i činjenicu da su građani bili neinformirani te da su se nakon jednog političkog i ekonomskog sustava, koji je imao različite postavke i obilježja¹¹, suočili sa novim, do tada njima nepoznatim sustavom, koji je nudio nepoznate, ali primamljive mogućnosti ulaganja

7 M. V. ACHIM - V. L. VĂIDEAN - S. N. BORLEA - D. R. FLORESCU 2021: 97.

8 A. NAZOR 2008: 7.

9 M. GREGUREK 2001: 156.

10 A. NAZOR 2008: 7.

11 Pod ovim pojmom podrazumijeva se *socijalističko samoupravljanje* kao gospodarski, politički i društveni model upravljanja koji je bio prisutan u Jugoslaviji sve do njenog raspada. Prema definiciji *Hrvatske enciklopedije*, „samoupravljanje je sustav upravljanja općim društvenim odnosima i poslovima unutar zajednica, područja i organizacija u kojem izravno, samostalno i ravnopravno odlučuju oni koji te poslove obavljaju, a koji služe njihovim interesima. Nakon sukoba s Informbiroom 1948. godine Jugoslavija se odlučila za vlastiti model uređenja političko-društvenih odnosa, najprije u obliku radničkoga samoupravljanja (1950.) u gospodarstvu, a potom pretvaranjem državnoga u društveno vlasništvo (Ustavni zakon 13. I. 1953) u obliku širega političkog sustava društvenoga samoupravljanja. Model je bio u suprotnosti s etatičkim sustavom (centralizmom) ostatka tadašnjega socijalističkog svijeta s jedne, i političkim pluralizmom kapitalističkih država s druge strane.“ S obzirom na navedenu ekonomsku praksu i tradiciju tijekom postojanja jugoslavenske države, građani su se trebali prilagoditi na jedan, njima nepoznat (u iskustvenom i proceduralnom smislu) sustav koji se temelji na privatnom vlasništvu i slobodnom tržišnom gospodarstvu, a ne na državnim regulacijama, kontrolama i konceptu radničkih savjeta kao što je to bio slučaj kod *socijalističkog samoupravljanja*.

i financijske „dobiti“. Afera „financijski inženjering“ samo je jedan u nizu slučajeva gospodarskog kriminala u to doba.¹²

Postoji još jedna značajna stvar koju je potrebno naglasiti, a to je činjenica kako je ratna opasnost onemogućavala gospodarsku lustraciju. Tako se dogodilo da ekonomski stručnjaci iz razdoblja socijalističkog samoupravljanja postanu i ekonomski lideri potpuno novog sustava – slobodne tržišne ekonomije, što je naravno, osim svih nelogičnosti, bilo i potpuni promašaj.

Teško ekonomsko i političko stanje uzrokovano ratnim zbivanjima, očitovalo se i porastom kriminaliteta te prijavljenim kaznenim djelima ratnih zločina, ubojstava, krađe, terorizma te djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine, te aktivnosti usmjerenih na nasilno rušenje ustavnog poretka Republike Hrvatske. Što se tiče strukture kriminaliteta u periodu od 1991. do 1993. godine, opći kriminalitet činio je 88,7%, gospodarski 4.6% te sigurnosni 6,7%. Na području općeg kriminaliteta, najviše su bila izražena imovinska kaznena djela. Brojna kaznena djela nisu bila do kraja procesuirana poradi sudjelovanja policije u obrani zemlje, a veliki broj počinitelja bili su sami maloljetnici i djeca. Negativna obilježja općeg kriminaliteta očitovala su se u godišnjem porastu broja kaznenih djela, pa je tako 1993. godine bilo 35,6% više kaznenih djela u odnosu na 1991. godinu.¹³

Što se tiče pojavnih oblika kriminaliteta, u razdoblju od 1991. do 1993. godine ponajviše su se očitovali u formi gospodarske prijave krivotvorenom financijskom dokumentacijom, prijave u financijskom inženjeringu, malverzacije s humanitarnom pomoći, fiktivni iznos proizvoda radi ostvarenja protupravne zarade na osnovi neplaćanja poreza na promet, nedopuštena trgovina stranom valutom, deficitarnom robom i dr.¹⁴ Analizirajući ove pojavne oblike, može se zaključiti kako su oni uglavnom posljedica prenesenog načina izigravanja propisa iz bivšeg režima te zloupotreba prilikom pretvorbe gospodarstva i teških ekonomskih prilika izazvanih ratnim zbivanjima.

Sigurnosno stanje u Hrvatskoj u razdoblju 1991. – 1993. godine snažno je opteretio i značajan broj terorističkih akata koji su doprinijeli destabilizaciji i ugrožavanju opće sigurnosti zemlje. Najučestalije su bili zabilježeni slučajevi podmetanja eksplozivnih naprava, pa je tako takvih slučajeva bilo za 70,3% više nego tijekom čitave 1991. godine.¹⁵

3. POČETAK I TIJEK AFERE „FINANCIJSKI INŽENJERING“

Tijekom 1991. i 1992. godine na području Hrvatske su poslovale šezdeset i dvije agencije financijskog inženjeringa, od toga njih pedeset na području grada Zagreba.¹⁶ Od ostalih većih gradova u kojima su poslovale agencije svrstavaju se Varaždin, Split i Zadar. U nekim dokumentima spominje se kako je na području grada Zagreba bilo registrirano oko sedamnaest tisuća agencija ili poduzeća za financijski

12 Jedan od primjera gospodarskog kriminala je i valpovački slučaj *Arcus*. Vidi više u: A. BATISTIĆ i M. KOLIĆ, 2018 – Ante Batistić i Marko Kolić, *Slučaj Arcus: prilog poznavanju političke i gospodarske povijesti ratne Slavonije*, *Scrinia Slavonica*, 18, 1, Slavonski Brod, 2018, 463–484.

13 ZVŠ, MUP, Sektor kriminalističke policije, br. 511–01–39–1054/93., *Informacija o stanju kriminaliteta u RH*, Zagreb, 14. 1. 1993: 1.

14 ZVŠ, MUP, Sektor kriminalističke policije, br. 511–01–39–1054/93., *Informacija o stanju kriminaliteta u RH*, Zagreb, 14. 1. 1993: 3.

15 ZVŠ, MUP, Sektor kriminalističke policije, br. 511–01–39–1054/93., *Informacija o stanju kriminaliteta u RH*, Zagreb, 14. 1. 1993: 2.

16 ZVŠ, *Izveštje o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača*, Zagreb, 1993: 1.

inženjering, ali da je aktivno djelovala četrdeset i jedna agencija.¹⁷ Dakako, radi se o nerealnim brojkama koje ne odgovaraju stvarnom stanju stvari, a s obzirom kako postoji niz disperzivnih informacija o broju registriranih agencija financijskog inženjeringa, nismo u mogućnosti utvrditi konkretan broj. U „Izvešću o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača“ iz 1993. godine, navodi se početna brojka od šezdeset i dvije agencije, a s obzirom na to da se radi o dokumentu udruge ulagača-oštećenika, možemo to smatrati relevantnom informacijom koju ćemo koristiti u ovome radu.

Sve agencije financijskog inženjeringa bile su uredno registrirane kod Privrednog suda u Zagrebu kao društva s ograničenom odgovornošću. Služba društvenog knjigovodstva Hrvatske¹⁸ nadzirala je njihov rad. Naoko gledajući, sve je bilo postavljeno u formalnim zakonskim okvirima. Agencije su primale devizne uloge hrvatskih građana i na temelju sklopljenih ugovora imale obvezu isplaćivanja mjesečnih kamata prema utvrđenoj kamatnoj stopi te vraćanja glavnice po isteku ugovora. Sve agencije bile su međusobno povezane te su koncem 1992. godine u isto vrijeme prestale izvršavati svoje obaveze prema ulagačima. Oštećeni ulagači su se vrlo brzo organizirali u udruge ulagača (npr. Centralna udruga ulagača B.B.D.A.) po agencijama te su se kasnije ujedinili u Centralnu udruhu ulagača financijskih inženjeringa, registriranu kod Ministarstva uprave u Zagrebu.¹⁹ Prema podacima iz „Izvešća o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača“ iz 1993. godine, oko šezdeset i dvije tisuće građana je opljačkano, pri čemu je pokradeno sveukupno 590 milijuna njemačkih maraka (DEM).²⁰

Prva i prava reakcija vlasti na cjelokupnu situaciju dogodila se krajem 1992. i početkom 1993. godine, kada su od strane Policijskih uprava pokrenute prve kaznene prijave. U vremenskom periodu od 13. prosinca 1992. do 13. siječnja 1993. godine, podneseno je dvanaest krivičnih prijava protiv trideset i jedne osobe, a obradom je obuhvaćeno oko dvadeset i pet agencija financijskog inženjeringa. Kriminalistička obrada ukazala je kako su poduzeća, odnosno vlasnici, putem sredstava javnog priopćavanja, oglašavali usluge marketinga i financijskog inženjeringa te ulaganja slobodnih deviznih i dinarskih sredstava u „profitabilne“ razvojne programe Hrvatske, sa enormno visokim kamatnim stopama koje su se kretale od 15 do 45%. Jasno je utvrđeno kako nisu postojali programi koji bi dali takve efekte te je potvrđeno kako su ugovori o zajmovima fiktivni. Zajmoprimaca je bilo tridesetak dok je zajmodavaca bilo oko šest tisuća. Zajmoprimci su svoje papire prenosili iz agencije u agenciju, a sve u cilju kako bi prikriili protupravno prisvajanje deviznih i dinarskih sredstava. Prilikom prelaska u novu agenciju, vlasnici su nudili ulagačima sve veće kamate pa je tako od početnih 7-9% u srpnju 1992. godine narasla na 40-45% u prosincu 1992. godine.²¹

Kontrola poduzeća i agencija za financijski inženjering i marketing započeo je Devizni inspektorat Ministarstva financija tek 15. ožujka 1992. godine. Službena informacija o provedenoj kontroli

17 ZVŠ, Aurel Kušević: *Izvešće o financijskom inženjeringu kao obliku gospodarskog kriminaliteta*, Zagreb, 28. 1. 1993: 3.

18 Prema člancima 2., 3. i 7. *Općih odredbi Zakona o Službi društvenog knjigovodstva Hrvatske* iz 15. travnja 1991. godine (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_05_21_651.html), „Služba društvenog knjigovodstva Hrvatske (u daljnjem tekstu: Služba) samostalna je organizacija koja za pravne osobe obavlja poslove društvenog knjigovodstva, poslove platnog prometa u zemlji i druge poslove određene zakonom i propisima na temelju zakona. Služba obavlja poslove iz prethodnog stavka i za fizičke osobe, kada je to zakonom određeno. U obavljanju poslova iz svog djelokruga Služba surađuje s tijelima Sabora i Vlade Republike Hrvatske, pravnim osobama, organima za planiranje, zavodima za statistiku, jedinicama lokalne samouprave i uprave i njihovim organima, privrednim komorama, te s organima nadležnim za otkrivanje i gonjenje počinitelja krivičnih djela, privrednih prijestupa i prekršaja.“

19 ZVŠ, *Izvešće o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača*, 1993: 1.

20 ZVŠ, *Izvešće o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača*, 1993: 2.

21 ZVŠ, MUP, Sektor kriminalističke policije, br. 511-01-39-1054/93., *Izvešće u svezi do sada djelomično provedene kriminalističke obrade nad grupom osoba koje su se bavile financijskim inženjeringom*, Zagreb, 14. 1. 1993: 4.

izdana je tek 14. siječnja 1993. godine, dakle osam mjeseci nakon početka istrage.²² Kontrolom, koju je poduzelo Ministarstvo unutarnjih poslova 4. studenog 1992. godine, utvrđeno je kako u plasmanu republičkih sredstava nisu postojali nikakvi stvarni poslovi, već se radilo o fiktivnim plasmanima. Sredstva su se vraćala ulagačima od prikupljenih sredstava novih ulagača upravo iz razloga što zajmoprimci nisu bili u mogućnosti vraćati kamate i glavicu pa su osnivali nova poduzeća, prikupljali sredstva od novih ulagača i time podmirivali stare dugove.²³ Prilikom poslovanja, agencije nisu vodile poslovne knjige, niti se evidentirao zaprimljeni novac od ulagača, a sve kako bi se izbjegla obveza plaćanja poreza na dobit i ostalih dadžbina.²⁴ Ministarstvo unutarnjih poslova, u suradnji s Službom društvenog knjigovodstva Hrvatske, provelo je kontrolu kod četiri pravne osobe: „Marketing B.B. (M.B.B.)“ d.o.o., „Z. i P. (ZIP)“ d.o.o., „F.I.M. JEDAN“ d.o.o. i „B.B.D.A“ d.o.o. Kontrolom su utvrđene brojne nepravilnosti i nezakonitosti u radu, ponajviše po pitanju neplaćanja poreza te izostanka knjige evidencije poslovanja i blagajne.²⁵

Službeni zahtjev za provođenje istrage podnesen je od strane Općinskog državnog odvjetništva u Zagrebu tek 11. siječnja 1993. godine. U navedenom zahtjevu stoje neke već spomenute osobe kao osumnjičeni, sveukupno njih sedam. Zbog postojanja osnovanih sumnji, Općinsko državno odvjetništvo Zagreb odredilo je pritvor osumnjičenih.²⁶ Paradoksalno je kako navedene osobe nisu nikad završile u pritvoru niti su kažnjene radi gospodarskog kriminala, a to nam dokazuje „Izvjješće o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača“ u kojem se jasno navodi kako su neki osumnjičeni s novcem pobjegli u inozemstvo, dok drugi „slobodno šetaju gradom, nastupaju na TV i daju izjave da iza njih stoji država i sl.“²⁷

O aferama financijskog inženjeringa pisao je ponajviše zagrebački list *Vjesnik*. Osim zagrebačkih priča, on nam donosi i sliku afere s opatijskom agencijom „Panmarkt“. Ova famozna prijevarena koštala je ulagače oko milijun i pol DEM, pri čemu je oštećeno više od devedeset osoba. Sudac Okružnog suda u Rijeci je nakon saslušanja oštećenika izdao tjalericu te je donijeto rješenje o određivanju pritvora za vlasnika. Još u svibnju 1992. godine, vlasnik je otišao u inozemstvo te mu se od tada izgubio svaki trag.²⁸

Do siječnja 1993. godine je podneseno devet kaznenih prijava protiv dvadeset i osam osoba osumnjičenih za kaznena djela prijevera, od kojih se u zatvoru nalazilo osam osoba, a osam ih je bilo u bijegu, što upućuje na činjenicu kako se radilo o organiziranoj mreži koja vodi kriminalne poslove. Okidač za eskalaciju čitave afere „financijskog inženjeringa“ i raspad sustava agencija koje su posredovale u novčanim transakcijama²⁹, dogodio se 12. prosinca 1993. godine kada se začula pucnjava i miniranje kuće vlasnika već navedene agencije ZIP iz Zagreba.³⁰ U članku: „Pojavio se Mesec“, koji je objavljen 30. siječnja 1993. godine u *Vjesniku*, navode se sve informacije o poslovanju agencije ZIP,

22 ZVŠ, Ministarstvo financija, br. 513–08–01/93–1, *Informacija o obavljenoj kontroli u poduzećima i agencijama za financijski inženjering i marketing*, Zagreb, 14. 1. 1993: 1.

23 ZVŠ, Aurel Kušević: savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, *Izvjješće o financijskom inženjeringu kao obliku gospodarskog kriminaliteta*, Zagreb, 28. 1. 1993: 2–3.

24 ZVŠ, Ministarstvo financija, br. 513–08–01/93–1, II–2., *Informacija o obavljenoj kontroli u poduzećima i agencijama za financijski inženjering i marketing*, Zagreb, 14. 1. 1993: 5.

25 ZVŠ, Ministarstvo financija, br. 513–08–01/93–1, II–2., *Informacija o obavljenoj kontroli u poduzećima i agencijama za financijski inženjering i marketing*, Zagreb, 14. 1. 1993: 1–2.

26 ZVŠ, Općinsko državno odvjetništvo Zagreb, *Zahtjev za provođenje istrage*, Zagreb, 11. 1. 1993: 1–6.

27 ZVŠ, *Izvjješće o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača*: 3.

28 F. VEŽNAVER 8. 1. 1993: 17 – *Ulagачi izgubili 1,5 milijuna DEM*, *Vjesnik*.

29 Radi nastale afere agencije više nisu mogle poslovati te su se počele gasiti.

30 HINA 8.1. 1993: 17 – *Ukradeno 40 milijuna maraka*, *Vjesnik*.

a koje je iznio vlasnik agencije u razgovoru sa novinarima, ulagačima i odvjetnikom. Prema vlasnikovim riječima, on je bio „žrtveno janje“ izvjesne gospođe koja je nadzirala rad čitave agencije. „U toj ulozi koja mi je bila određena u poslovanju tvrtke, od samog početka sam primijetio da se radi o prevari“ – naveo je vlasnik agencije.³¹

Tijekom siječnja 1993. godine pokrenuta je i straga osumnjičenog S. Nakon što je pušten na slobodu, S. je pobjegao, iako je ubrzo nakon saslušanja otkrivena nova i organizirana prijevarena djelatnost u kojoj su ulagači opljačkani sa iznosom od 7,700.000 DEM.³² Bijeg S. ukazivao je na očitu nedjelotvornost i neefikasnost policije, sudstva i državnog odvjetništva.

S vremenom su se i u medijima počeli javljati brojni članci koji problematiziraju kaznenopravni sustav Hrvatske ističući njegovu nedjelotvornost, gledajući ga pritom čak i na nivou podsmjeha i ironije. U *Vjesnikovom* članku „Pronevjera nije kažnjiva?!“ iz 14. veljače 1993. godine, navodi se kako „za samo godinu dana, od prisvajanja imovinske koristi do pravomoćne presude, vrijednost prisvojene imovine pada 20 do 30 puta! Tako mnogi pronevjeritelji ne završe na sudu“ te kako utaja poreza kao „česta pojava rijetko završava na sudu“.³³ O nedjelotvornosti kaznenopravnog sustava Hrvatske pisao je i savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske A. K. u nekim svojim dokumentima, pozivajući pritom na hitno rješavanje i reformu istog.

Zanimljivo je za uočiti kako su se agencije financijskog inženjeringa bavile i štedno-kreditnim poslovima, a kojim poslovima se uopće niti privatna poduzeća niti agencije nisu mogle baviti prema *Zakonu o bankama i drugim financijskim organizacijama*³⁴, a ponajmanje su taj posao mogle raditi s deviznim sredstvima.³⁵

Osim toga, Ministarstvo financija nije moglo razvrstati financijski inženjering u jednu od djelatnosti koje su klasificirane u podacima o djelatnostima Državnog zavoda za statistiku. Ministarstvo financija ustvrdilo je da u zakonskoj regulativi nema radnji i poslova koji se podrazumijevaju pod pojmom financijskog inženjeringa te da ne mogu doći do podataka koje radnje i poslove mogu obavljati poduzeća i agencije registrirane za financijski inženjering.³⁶ Prema tvrdnjama Ministarstva financija, jedini zakon gdje se ugrubo i bez detaljnijih objašnjenja spominjao financijski inženjering, bio je *Zakon o vanjskotrgovinskom poslovanju*³⁷. Obzirom da financijski inženjering nije bio klasificiran kao djelatnost u jedinstvenoj klasifikaciji djelatnosti u Hrvatskoj, slijedi činjenica da je Okružni privredni sud odobravao registracije agencija za financijski inženjering, a da se pritom takva djelatnost nije mogla pronaći u jedinstvenoj klasifikaciji djelatnosti.³⁸ Ostaje zapravo nejasno pitanje:

31 J. IVANČIĆ 30. 1. 1993: 11 – *Pojavio se Mesec, Vjesnik*.

32 ZVŠ, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, br. Pov-5/93, V-5., Zagreb, 18. 1. 1993: 1–2.

33 N. N. 14. 1. 1993: 17 – *Pronevjera nije kažnjiva?!*, *Vjesnik*.

34 Ovaj Zakon donesen je 26. lipnja 1991. godine (Čl. 1.) kao jedan od saveznih zakona iz oblasti financija koji se u Republici Hrvatskoj implementirao kao republički zakon (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_10_53_1288.html).

35 ZVŠ, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, br. 0–1/93, VI–1.. *Izvješće o predmetima gospodarskog kriminaliteta*, 1993: 3.

36 ZVŠ, A. K.: savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, *Izvješće o financijskom inženjeringu kao obliku gospodarskog kriminaliteta*, Zagreb, 28. 1. 1993: 1.

37 Ni u izmijenjenom i dopunjenom *Zakonu o vanjskotrgovinskom poslovanju* iz 23. studenoga 1993. godine nema detaljnijih objašnjenja financijskog inženjeringa (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1993_12_109_2124.html).

38 ZVŠ, A. K.: savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, „Izvješće o financijskom inženjeringu kao obliku gospodarskog kriminaliteta“, Zagreb, 28. 1. 1993., 2.

zbog čega je Okružni privredni sud upisao djelatnost financijskog inženjeringa u domaći promet, iako se očigledno radilo o djelatnosti koja spada u vanjskotrgovinske usluge?

Tijekom 1993. godine počelo se raspravljati i o zloupotrebama u procesu pretvorbe³⁹ te su se počele javljati kaznene prijave diljem Hrvatske. Uočeno je, da se kod pretvorbe vršila kupnja dionica od umirovljenika i ostalih zaposlenih, koji su imali visoke popuste kod kupnje dionica te im se za to davala materijalna nagrada, a oni bi te dionice prodavali osobama koje su od njih naručile kupnju dionica. Nadalje, utvrdilo se kako se vršila obmana radnika da se odreknu kupnje dionica, te skraćivanjem roka za podnošenje zahtjeva za kupnju dionica i slično, a i kroz osiguranje managementa koji je prilikom privatizacije društvenih poduzeća kupovao dionice poduzeća preko kolektivnog osiguranja života. Kao ilustracija takvog ponašanja, ističe se primjer poduzeća „Sladis“ iz Rijeke gdje su se po objavljenom natječaju radi kupnje dionica zaposlenih radnika, kao i ranije zaposlenih radnika, u proces uključili vlasnici privatnih firmi i privatne osobe te su nastojale privoliti na otkup dionica umirovljenika, uz za to odgovarajuću nagradu u iznosu od 250 DEM, a nakon toga bi potpisali darovni ugovor u korist osoba od kojih bi zaprimili takvu nagradu. Takvim načinom društvena zajednica bila je oštećena za oko 400.000 DEM.⁴⁰

Koordinacija za unutarnju politiku Vlade Republike Hrvatske je u okviru svoje djelatnosti utvrđivala u kojoj mjeri i na koji način je narušen pravni poredak i koje su mjere poduzete s ciljem suzbijanja kriminala u gospodarskom i pravnom sustavu. Na temelju utvrđenog činjeničnoga stanja uočeni su brojni problemi i nedostaci u radu državnih službi, sudova, ministarstava, poduzeća i udruga. Definirani su brojni problemi poput: nekoordiniranosti rada, neusklađenosti pravnih propisa, loše organiziranosti, nepovezanosti i nefunktionalnosti te snažnog utjecaja pojedinaca i grupa u opstrukciji rada navedenih ustanova, udruga i poduzeća.⁴¹ Kasno djelovanje i nedjelotvornost u pogledu poduzimanja adekvatnih zakonskih mjera, zabilježeno je kod Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva industrije, brodogradnje i energetike, Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske, Vrhovnog suda i ostalih sudova u Hrvatskoj te Državnog odvjetništva.⁴²

U „Izvješću o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača“, utvrđene su brojne nesporne činjenice koje ukazuju na rasplet čitave afere, pristup rješavanju problema od strane vlasti i sve ostale nedostatke pravnoga karaktera. Navodi se sljedeće: „da su tzv. INŽENJERINZI radili legalno dozvolom državnih organa i uz povremenu kontrolu istih; „da su svoj rad svakodnevno reklamirali putem sredstava javnog informiranja“; da su među ulagačima, ne rijetko viđeni ljudi iz državnih institucija, hrvatske vojske i drugi, vjerujemo, bolje informirani od „običnih“ građana“; „da je rad INŽENJERINGA

39 U ovom području postoji mnoštvo literature, a pritom valja spomenuti sljedeća djela: D. PETRIČIĆ, 2000 – Darko Petričić, *Kriminal u hrvatskoj pretvorbi: tko, kako, zašto?*, Zagreb: Abak-us, 2000.; D. VOJNIĆ, 1993 – Dragomir Vojnić, *Ekonomija i politika tranzicije*, Zagreb: Informator, 1993.; Z. MALENICA, 2007 – Zoran Malenica, *Ogledi o hrvatskom društvu. Prilog sociologiji hrvatskog društva*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2007.; I. DRUŽIĆ, 1998 – Ivo Družić, Tržišno restrukturiranje i privatizacija hrvatskog gospodarstva, u: *Hrvatsko gospodarstvo*, ur: V. Barić, A. Bogunović, M. Crkvenac, V. Čavrak, I. Družić, J. Gelo, P. Grahovac, R. Jovančević, Z. Kovačević, Ž. Pašalić, Ž. Skala, M. Škreb, Zagreb, 1998, 109–134.; M. CRKVENAC, 1998 – Mato Crkvenac, Stabilizacija i razvitak hrvatskog gospodarstva, u: *Hrvatsko gospodarstvo*, ur: V. Barić, A. Bogunović, M. Crkvenac, V. Čavrak, I. Družić, J. Gelo, P. Grahovac, R. Jovančević, Z. Kovačević, Ž. Pašalić, Ž. Skala, M. Škreb, Zagreb, 1998, 135–168, i brojna druga djela.

40 ZVŠ, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, br. 0–1/93, VI–1.. *Izvješće o predmetima gospodarskog kriminaliteta*, 1993: 1.

41 ZVŠ, A. K.: savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, *Narušavanje pravnoga poretka i poduzimanje mjera za suzbijanje kriminala u gospodarskom i pravnom sustavu*, Zagreb, 16. 2. 1993: 1–2.

42 ZVŠ, A. K.: savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, *Narušavanje pravnoga poretka i poduzimanje mjera za suzbijanje kriminala u gospodarskom i pravnom sustavu*, Zagreb, 16. 2. 1993: 3–5.

kontroliran i uz manje primjedbe odobran od strane tadašnje SDK, danas Zavod za platni promet“; „Da je SDK vršila kontrolu rada i „amenovala“ isti poslije 2. listopada 1992. godine kada je stupila na snagu Uredba o uvjetima i načinu održavanja likvidnosti u plaćanju prema inozemstvu (NN 61/92), gdje su u čl. 11. zabranjuje svako pozajmljivanje deviza“; „da su za to pozvani državni organi propustili vršiti dužni nadzor nad zakonitošću poslovanja INŽENJERINGA i time sudgovorni za nastale štete i nezadovoljstvo, odnosno uznemirenost velikog broja građana“...; „da usprkos upozorenjima i tužbama, kad je afera već otkrivena, od strane oštećenih građana, nadležni policijski i sudski organi krajnje neodgovorno, sporo i s dozom omalovažavanja problema i samih ulagača. Rade na otkrivanju i kažnjavanju glavnih aktera kriminalaca u ovoj aferi“; „da je jedan od glavnih aktera ove afere, organizator i vlasnik više inženjering agencija u Zagrebu i Hrvatskoj... priveden kod Istražnog suca Okružnog suda u Zagrebu krajem 1992. godine na zahtjev Državnog odvjetništva i istoga dana pušten uz krajnje naivno obrazloženje da je bio samo redar u agenciji FILBO. Taj je danas u inozemstvu s preko 6 milijuna DM, daje intervju, slika se s odvjetnikom („Globus“) i na određen način smije ulagačima, ali i državi koja mu je to omogućila...“⁴³

Iako je bilo očekivano od strane ulagača-oštećenika da će država poduzeti sve potrebne mjere da zaustavi gospodarski kriminal, to se nije dogodilo. U većini slučajeva su osumnjičeni bili pušteni na slobodu zbog manjka dokaza ili konfuznih tvrdnji i obrazloženja o njihovoj nevinosti. Čitava situacija dovela je u pitanje postojanje pravne države, uređenost i smisao zakona, sudstva te svrhu postojanja državnih institucija. Evidentno je kako se problem prešućivao na svim razinama, od policije pa do sudstva i Državnog odvjetništva. Politički vrh je vrlo inertno pristupio čitavom slučaju, odlagajući pritom brzo rješavanje problema. Sporost u reakciji državnih organa dovela je do činjenice da je većina osumnjičenika pobjegla u inozemstvo te da novac nikada nije vraćen prevarenim ulagačima.

4. ZAKLJUČAK

Afera „financijski inženjering“ predstavlja jednu u nizu afera gospodarskog kriminala tijekom prve polovice devedesetih godina u Hrvatskoj. Najbitnija obilježja ovog slučaja snažno ukazuju na stupanj razvijenosti pravnog sustava u Hrvatskoj u tranzicijskom periodu. Ono što se može zaključiti iz čitavog niza iznesenih informacija je da su Okružni privredni sudovi dopustili registraciju poduzeća i agencija za financijski inženjering, a da za to nisu imali zakonske osnove. Državni zavod za statistiku također je registrirao ove agencije ali je, u nedostatku postojanja nomenklature za financijski inženjering, te agencije registrirao kao agencije za trgovinsko posredovanje i slično. Kontrola i obrada navedenih agencija započela je jako kasno, u ožujku 1992. godine. To je bio jasan propust deviznog inspektorata Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske i Ministarstva unutarnjih poslova. Krivične prijave podnesene su tek sredinom prosinca 1992. godine što je također bilo jako kasno jer je u međuvremenu nastala nepopravljiva šteta, a novac nikada nije vraćen oštećenim ulagačima. Spora reakcija sistema, oglašivanje na pozive opljačkanih građana i neefikasnost zakona i sudstva doveli su do katastrofalnih posljedica po hrvatske građane.

Praćenjem i analizom ovog slučaja možemo jasno definirati neke od problema s kojima se Hrvatska suočila u periodu gospodarske i društvene transformacije. Afera „financijski inženjering“ je svojevrsan indikator gospodarskih nepravilnosti i malverzacija koje su se odvijale na prostoru Hrvatske.

43 ZVŠ, *Izvjешće o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača*, 1993: 2–3.

BIBLIOGRAFIJA

NEOBJAVLJENI ARHIVSKI IZVORI:

HR, ZVŠ, Vlada Republike Hrvatske (VRH), Zagreb

HR, ZVŠ, Okružno javno tužilaštvo, Zagreb

HR, ZVŠ, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, Zagreb

HR, ZVŠ, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), Zagreb

HR, ZVŠ, Ministarstvo financija, Zagreb

HR, ZVŠ, Općinsko državno odvjetništvo Zagreb, Zagreb

HR, ZVŠ, Centralna udruga udruženja i udruženja građana ulagača u agencije financijskih inženjeringa u Zagrebu i Hrvatskoj, Zagreb

ZVŠ, A. K.: savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, *Narušavanje pravnoga poretka i poduzimanje mjera za suzbijanje kriminala u gospodarskom i pravnom sustavu*, Zagreb, 16. 2. 1993: 1–5.

ZVŠ, Aurel Kušević: *Izvešće o financijskom inženjeringu kao obliku gospodarskog kriminaliteta*, Zagreb, 28. 1. 1993: 3.

ZVŠ, Aurel Kušević: savjetnik potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske, *Izvešće o financijskom inženjeringu kao obliku gospodarskog kriminaliteta*, Zagreb, 28. 1. 1993: 1–3.

ZVŠ, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, br. Pov–5/93, V–5., Zagreb, 18. 1. 1993: 1–2.

ZVŠ, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, br. 0–1/93, VI–1.. *Izvešće o predmetima gospodarskog kriminaliteta*, 1993: 1.

ZVŠ, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, br. 0–1/93, VI–1.. *Izvešće o predmetima gospodarskog kriminaliteta*, 1993: 3.

ZVŠ, *Izvešće o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača*, Zagreb, 1993: 1.

ZVŠ, *Izvešće o dosadašnjim aktivnostima Centralne udruge ulagača*, Zagreb, 1993: 3.

ZVŠ, Ministarstvo financija, br. 513–08–01/93–1, *Informacija o obavljenoj kontroli u poduzećima i agencijama za financijski inženjering i marketing*, Zagreb, 14. 1. 1993: 1.

ZVŠ, Ministarstvo financija, br. 513–08–01/93–1, II–2., *Informacija o obavljenoj kontroli u poduzećima i agencijama za financijski inženjering i marketing*, Zagreb, 14. 1. 1993: 1–2.

ZVŠ, Ministarstvo financija, br. 513–08–01/93–1, II–2., *Informacija o obavljenoj kontroli u poduzećima i agencijama za financijski inženjering i marketing*, Zagreb, 14. 1. 1993: 5.

ZVŠ, MUP, Sektor kriminalističke policije, br. 511–01–39–1054/93., *Informacija o stanju kriminaliteta u RH*, Zagreb, 14. 1. 1993: 1–3.

ZVŠ, MUP, Sektor kriminalističke policije, br. 511–01–39–1054/93., *Izvešće u svezi do sada djelomično provedene kriminalističke obrade nad grupom osoba koje su se bavile financijskim inženjeringom*, Zagreb, 14. 1. 1993: 4.

ZVŠ, Općinsko državno odvjetništvo Zagreb, *Zahtjev za provođenje istrage*, Zagreb, 11. 1. 1993: 1–6.

PERIODIKA

Vjesnik, Zagreb, siječanj 1993. – veljača 1993.

HINA, 8. siječnja 1993 – HINA, Ukradeno 40 milijuna maraka, *Vjesnik*, 8. siječnja 1993: 17

J. IVANČIĆ, 30. siječnja 1993 – Jasminka Ivančić, *Pojavio se Mesec*, *Vjesnik*, 30. siječnja 1993: 11.

N.N. 14. siječnja 1993 – N. N., *Pronevjera nije kažnjiva?!*, *Vjesnik*, 14. siječnja 1993: 17.

F. VEŽNAVER, 8. siječnja 1993 – F. Vežnaver, *Ulagачi izgubili 1,5 milijuna DEM*, *Vjesnik*, 8. siječnja 1993: 17

LITERATURA

M. V. ACHIM - V. L. VĂIDEAN - S. N. BORLEA - D. R. FLORESCU, 2021 – Monica V. Achim, Viorela L. Văidean, Sorin N. Borlea, Decebal R. Florescu, *The Impact of the Development of Society on Economic and Financial Crime. Case Study for European Union Member States*, *Risks*, 9, 5, 2021, 1–20.

M. GREGUREK, 2001 – Miroslav Gregurek, *Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj*, *Ekonomski pregleđ*, 52, 1–2, Zagreb, 2001, 155–188.

- A. NAZOR, 2008 – Ante Nazor, Kratak prikaz procesa osamostaljenja te okupacije i oslobađanja Republike Hrvatske u Domovinskom ratu, u: *Zbornik radova: Grad je bio meta: bolnica, dom umirovljenika ... (srpska agresija na RH i okupacija Vukovara 1991.)*, ur: Ante Nazor, Zagreb, 2008, 19–33.
- WORLD BANK, 2002 – *Transition, The First Ten Years : Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*, Washington, DC., 2002. Preuzeto s: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14042> Licenca: CC BY 3.0 IGO.
- INTERNETSKI IZVORI**
- Rječnik neologizama – financijski inženjering* – <http://rjecnik.neologizam.ffzg.unizg.hr/2016/11/04/financijski-inzenjering/> (pregledano 1. kolovoza 2021.)
- Financijski inženjering* – <https://jezikoslovac.com/word/va7p> (pregledano 1. kolovoza 2021.)
- Opće odredbe Zakona o Službi društvenog knjigovodstva Hrvatske* – https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_05_21_651.html (pregledano 3. kolovoza 2021.)
- Zakon o bankama i drugim financijskim institucijama* – https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_10_53_1288.html (pregledano 15. kolovoza 2021.)
- Zakon o vanjskotrgovinskom poslovanju* – https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1993_12_109_2124.html (pregledano 17. kolovoza 2021.)